

Hamza Murtaza Awan

hamzama@stud.ntnu.no

Kandidatnummer: 10058

Kunnskap for en bedre verden

Den afghansk-sovjetiske krigen:

En analyse av krigens betydning for Sovjetunionens fall

Institutt for sosiologi og statsvitenskap, NTNU

POL2900, Bacheloroppgave i Statsvitenskap

Internasjonal politikk

Vår 2019

Antall ord (ekskludert forside, innholdsregister og referanseliste): 7850

Innholdsregister

Den afghansk-sovjetiske krigen – en skjebnesvanger konflikt	2
1970-tallets politiske omveltninger – et preludium.....	3
Teorier som benyttes i oppgaven	5
Edward Gibbon: Drivkrefter bak imperiers fall	5
Paul Kennedy: Imperial Overstretch.....	6
Den røde armé i tvil	8
Transformasjon av massemediene.....	10
Etnisk strid spres til den røde armé.....	12
Sovjetunionens økonomiske overanstrengelse	13
Analyse og diskusjon.....	15
Konklusjon.....	19
Referanseliste.....	20

Den afghansk-sovjetiske krigen – en skjebnesvanger konflikt

Den afghansk-sovjetiske krigen var den kalde krigens siste store væpnede konflikt. Krigen begynte i 1979 og varte i et tiår. Mer enn 1,2 millioner afghanske sivile ble drept, og tusenvis av sovjetiske soldater mistet livet (Feifer, 2009, s. 4). Krigen skapte om lag fem millioner afghanske flyktninger internt og eksternt. Mesteparten av disse dro til nabostatene Iran og Pakistan (Tanner, 2009, s. 255). Konflikten har blitt kjent som «sovjeternes Vietnam» i ettertid, og det med god grunn (Cohen, 1988). I begge tilfellene intervenerte en tilsynelatende uovervinnelig supermakt militært i et lite land i det globale sør, men fikk det langt tøffere enn antatt. Supermakten hadde til hensikt kun en kortvarig intervensjon, men situasjonen eskalerte seg til å bli en lang og blodig krig mot en sta motstander som førte geriljakrig. Til syvende og sist endte krigen som et politisk og/eller militært tap for supermakten.

Opprørerne som kjempet mot sovjetiske styrker ble ofte omtalt som «mujahedin», som på arabisk betyr de som strever for gud/er i jihad. Man har slitt med å finne et nøyaktig tall for mujahedindødsfall, men det anslås at minst 57.000 skal ha blitt drept i kampene (Giustozzi, 2000, s. 115). Krigen fikk fort en nasjonal og religiøs impetus og narrativ. For mange deltok afghanerne heltmodig i en slags hellig-krig mot en vantro okkupant. Denne religiøse fremstillingen av krigen igangsatte en omfattende radikaliserings og rekruttering av krigere fra mange muslimske land som frivillig dro til Afghanistan for å bekjempe sovjeterne. En av disse rekruttene var for øvrig Osama bin Laden. Det kan altså tenkes at krigen for alvor etablerte militant og radikal islamisme i den moderne tid (Cummins, 2011, s. 282-283). Konsekvensene av krigen kan dermed kjennes i regionen selv i dag. Væpnede grupper opprinnelig etablert under krigen har eksistert siden eller sammensveiset til nye, og terrorismen har til tider vært tøylesløs.

Da fullstendig tilbaketrekning av sovjetiske styrker var fullført, følte trolig disse mennene som hadde kriget mot Sovjetunionen i et tiår enorm stolthet. En supermakt hadde sett seg nødt til det de anså som retrett. Likevel kan en tenke at skaden og lidelsen krigen påførte Afghanistan var altfor stor til å kunne være stolt. Også fra det russiske hold var det lite å være fornøyd med. Tusener av unge sovjetiske soldater ble drept under krigen, til syvende og sist for ingen gevinst.

Krigen i Afghanistan viste seg å bli den siste store væpnede konflikten Sovjetunionen var involvert i før unionens uforventede fall svært kort tid etter. Det blir dermed naturlig å spørre om det var en forbindelse mellom den kostbare krigen i Afghanistan og Sovjetunionens fall. Kan krigen være en årsaksforklaring og faktor bak Sovjetunionens fall kan det oppriktig spørres. Likevel virker det som om konflikten blir feid under teppet og glemt til fordel for andre

forklaringer for Sovjetunionens fall. I de fleste bøker om internasjonal politikk og historie ser man sjeldent at den afghansk-sovjetiske krigen nevnes som en årsak for Sovjetunionens fall. Rafael Reuveny og Aseem Prakash hevder at den afghansk-sovjetiske krigen er blant de mest overstuderte, men undervurderte væpnede konfliktene i det 20. århundret (Reuveny & Prakash, 1999, s. 708). Dette ser ut til å stemme. Perspektiver som argumenterer for at krigen hadde en større effekt på Sovjetunionen og et regionalt utslag er svært lite iøynefallende.

Når det i dag forsøkes å besvare hvorfor Sovjetunionen opphørte, vektlegges klart systemiske faktorer eller lederskapsbetingede faktorer. Systemiske faktorer hevder at fallet var uunngåelig grunnet innenrikspolitiske problemer. Eksempler kan være at planøkonomien var svært ineffektiv og rigid, og at Sovjetunionen møtte på store etniske problemer og strid i de ikke-russiske asiatiske og europeiske republikkene. Lederskapsbetingede faktorer ser på og vektlegger den reformerende rollen Mikhail Gorbatsjov spilte i å fremskynde fallet. (Reuveny & Prakash, 1999, s. 695-696). Nedgang og tillitstap av den kommunistiske ideologien, samt andre former for tap av myk makt tenkes også som betydelige årsaker bak fallet (Nye og Welch, 2013, s. 178). De fleste av disse faktorene kan kategoriseres som innenlandske problemer. Ifølge en rekke teorier er interne problemer og ressursløsing de store drivkreftene bak imperiers fall. Et av disse teoriene vil jeg senere i oppgaven redegjøre og anvende. Jeg vil vise hvordan krigen i Afghanistan bidro til å skape noen av disse velkjente interne problemene i Sovjetunionen. Det vil også diskuteres hvordan og til hvilken grad ressursløsing skjedde. Jeg vil også benytte meg av Paul Kennedy's velkjente imperiale overanstrengelsesteori.

Denne oppgaven vil ikke underspile forklaringskraften til de andre velkjente faktorene som tenkes å være de viktigste drivkrefter bak Sovjetunionens fall. Det skal heller ikke forsøkes å fremstille krigen i Afghanistan som en viktigere faktor. Oppgavens overordnede formål er å vise hvordan krigen hadde en betydelig effekt på Sovjetunionen, og overbevise om at krigen bør ansees som en bidragende faktor for fallet. Oppgaven søker altså heller å forsterke forklaringskraften til den afghansk-sovjetiske krigen som en medvirkende faktor for fallet. Min problemstilling vil dermed naturligvis omhandle krigens konkrete medvirkende effekt for Sovjetunionens oppløsning. Nøkkelspørsmålet jeg i oppgaven skal besvare kan formuleres slik: «Hvordan bidro den afghansk-sovjetiske krigen til Sovjetunionens oppløsning?».

Jeg vil begynne med å opplyse om krigens bakgrunn og om hvorfor Sovjetunionen så seg nødt til å intervenere i Afghanistan. Deretter vil jeg redegjøre og belyse teoriene benyttet i oppgaven. Så kommer jeg konkret inn på hvordan og hvilke problemer som oppsto i Sovjetunionen pga. krigen. Etter det kommer en analysedel, før den så blir etterfulgt av en konklusjon.

1970-tallets politiske omveltninger – et preludium

En rekke forandrende hendelser på 70-tallet i Afghanistan kan fungere som et slags preludium for den afghansk-sovjetiske krigen. Frem til 1973 var Afghanistan et monarki under Kong Zahir Shah, da hans fetter Mohammed Daoud Khan styrtet han i et statskupp. Zahir sin 40-årige regjeringstid huskes som en sjelden stabil og fredelig tid i det ellers historisk krigsherjede landet (Eide og Skaufjord, 2014, s. 11). Zahir ville modernisere landet, og derfor ble mange unge afghanere sendt til Sovjetunionen for studier. Etter den politiske indoktrineringen av de mange afghanske studentene i Sovjetunionen, kunne en forutse at et kommunistisk politisk parti ville bli grunnlagt i Afghanistan. Det gjorde det også da det afghanske folkedemokratiske partiet (PDPA) ble grunnlagt i 1965 (Feifer, 2009, s. 22). Det nære forholdet til, og samarbeidet med Sovjetunionen fikk dermed langsiktige og vedvarende konsekvenser for Afghanistan.

Daoud sitt styre var et diktatur der sensur og fengsling av politiske opponenter var vanlig. Dette vakte stor misnøye blant venstreorienterte i urbane områder. Den hurtige moderniseringen av det stort sett rurale landet frustrerte også de konservative på landet. Viktigere og mer betydningsfullt enn det var at han klarte å stadig irritere Sovjetunionen. Hans erklærte policy om en uavhengig og alliansenøytral Afghanistan, samt manglende evne til å vise Moskva lojalitet ville bli kostbart for han. Sovjetunionen svarte med å oppfordre det hittil fragmenterte PDPA til å forsone uenighetene og sammenslå seg mot Daoud (Feiffer, 2009, s. 21-22). Det utviklet så en politisk spenning og strid mellom Daoud og PDPA. Den politiske spenningen nådde sitt klimaks i 1978 da den berømte frittalende kommunistiske aktivisten Mir Akbar Khyber ble drept. Begravelsen hans gikk ut av kontroll, og begivenheten ble fort en anti-Daoud protest. Væpnede kamper begynte så i et forsøk av begge parter på å få kontroll over Kabul. Også militæret hadde opprørske kommunistiske enheter, og det ble derfor en kamp Daoud sin regjering tapte. Opprørerne drepte Daoud og det meste av hans familie. Landet fikk så sin første marxistiske president i Noor Mohammed Taraki. Saurrevolusjonen, som statskuppet i dag blir omtalt som, ble naturligvis applaudert i Sovjetunionen (Feiffer, 2009, s. 23-24).

Saurrevolusjonen medførte enorm blodsutgytelse, men noe langvarig stabilitet ble det fremdeles ikke. Selv om PDPA nå var ubestridt seierherre i afghansk politikk fikk man partiintern rivalisering mellom Taraki og utenriksministeren Hafizullah Amin. Moskvas kandidat var klart Taraki, og på en reise til Moskva i 1979 ble Taraki presset av Kremllederne til å kvitte seg med Amin. I tillegg fikk han beskjed om å forberede scenen for en sovjetisk militær intervensjon for å bedre slå ned på muslimske anti-kommunisme opprørere (Qassem, 2009, s. 69). Amin ble sett på som upålitelig og uforutsigbar av Sovjetunionen. KGB-sjefen

Yuri Andropov likte aldri Amin og trodde på den utbredte mistanken om at Amin var en CIA-agent, blant annet fordi Amin hadde studert på Columbia Universitetet i New York (Tanner, 2009, s. 233). Taraki forsøkte å være pliktoppfyllende, og i september 1979 ble Amin utsatt for et attentatforsøk i presidentpalasset. Uheldigvis for Taraki overlevde Amin, og mistanken hans om en plan for å kvitte seg med han var nå konsolidert. Til gjengjeld lyktes Amin i sitt forsøk på å drepe Taraki, og erklærte seg så president av landet (Qassem, 2009, s. 70).

Den kommunistiske revolusjonen i Afghanistan så ut til å stoppe og Amin klarte ikke å stoppe opprørene. Det var lite tillit til Amin fra russisk hold. Etter å ha nylig vitnet hvordan USA mistet allierte Iran i den islamske revolusjonen, ville russerne unngå det samme med Afghanistan. Geopolitisk gagnet det heller ikke Sovjetunionen at et islamistisk og opprørsk Afghanistan grenset til de asiatiske republikkene i det sovjetiske imperiet. Sovjeterne syntes det nå var aktuelt å ta saken i egne hender. Det ble i Sovjetunionen foreslått å sende mellom 50.000 og 75.000 soldater, inkludert Spetsnaz-tropper, til Afghanistan. Formålet var enkelt: henrette Hafizullah Amin, og lage en marionettregjering med Babrak Karmal som president (Eide og Skaufjord, 2014 s. 186). Tidlig i desember 1979 ble det vedtatt at den røde armé skulle sendes til Afghanistan, og på juleaften fløy sovjeterne inn i Kabul (Tanner, 2009, s. 233-235).

Teorier som benyttes i oppgaven

Det er to teorier jeg skal benytte meg av for å belyse signifikansen av den afghanske invasjonen. I denne delen skal jeg redegjøre dem, før jeg anvender dem i empiridelen senere. Dette er teorier som i hovedsak forsøker å generelt forklare hvorfor og hvordan imperier faller.

Edward Gibbon: Drivkrefter bak imperiers fall

Edward Gibbon studerte Romerrikets nedgang og fall i stor detalj. Han identifiserte endelig fire prinsipielle årsaker bak rikets fall: eksterne fiendtlige angrep, naturlig og tidsmessig forringelse, misbruk av materialer og interne krangler. For mange er den førstnevnte mest fascinerende og forlokkende. For Gibbon var det derimot innenlandske krangler som var den mest signifikante drivkraften bak imperiers fall. Teorien kan naturligvis anvendes for å studere flere imperiers fall, også Sovjetunionen sitt. Dersom man studerer flere ulike imperiers fall, støtter det hans konklusjon. Innenlandske krangler er altså *den* variabelen som er tilstedeværende under så å si alle imperiers fall. Det er en nødvendig faktor. Interne krangler oppstår når den sosial-politiske konsensusen synker eller opphever. Mye indikerer til at et av de viktigste betingelsene for vekst av rikdom og makt er høy grad av konsensus. En slags bestemthet om hva og hvorfor et hegemon/imperie skal gjøre som den skal. Høy grad av konsensus og samhold gir enhet, orden

og sikkerhet til et imperiesamfunn (Knutsen, 1999, s. 131-132). Det er også plausibelt og logisk at kostbare kriger ført i fremmede land kan skape uro innenriks. Store kriger kan skape vedvarende sosial-politiske endringer innenriks, og omfordele politisk makt (Reuveny & Prakash, 1999, s. 696). Innenlandsk uro var utvilsomt en stor årsak til Sovjetunionens fall, og jeg vil senere vise hvorfor og hvordan en betydelig del av de innenlandske problemene ble skapt eller forsterket av krigføringen i Afghanistan.

I tillegg kan man anse misbruk av ressurser som en faktor bak fallet. På 1980-tallet brukte Sovjetunionen mer enn en fjerdedel av sin økonomi på forsvar og utenrikspolitiske affærer (Nye & Welch, 2013, s. 175). Dette var selvsagt en stor feilprioritering, selv om det kan ha virket nødvendig på tiden grunnet kaldkrigs konteksten. Vedlikehold og kontroll av et enormt imperium er svært kostbart, spesielt hvis det forsøkes oppnådd gjennom tvang og maktbruk. Det er ikke hensiktsmessig å fokusere på eksterne angrep for dette opplevde ikke Sovjetunionen.

Paul Kennedy: Imperial Overstretch

Hypotesen om imperial overstretch ble introdusert og popularisert av Yale historikeren Paul Kennedy i hans bestselger *The Rise and Fall of Great Powers* fra 1987. Hypotesen går enkelt forklart ut på at imperier i sine avtagende siste år begår en slags overanstrengelse. Imperiet utvider så mye at det å utvide eller opprettholde det økonomiske og/eller militære nivået ikke lenger lar seg gjøre. Fremmede forpliktelser blir så mange og store at den innenlandske økonomien ikke lenger klarer å dekke det (Knutsen, 1999, s. 98). Dermed svekker overekspansjonen den interne styrken i imperiet (Nye & Welch, 2013, s. 175). Dette viser seg altså å være et tegn av begynnelsen på slutten for riket. Svak intern styrke karakteriseres selvsagt av lavt nivå av sosial konsensus og innenlandske krangler. Jeg vil senere vise hvordan dette skjedde med Sovjetunionen etter invasjonen av Afghanistan. Selv om Kennedy ofte brukte begrepet «overstretch» i sin diskusjon rundt imperiers fall, forklarte han aldri helt konkret hva det var og når det fant sted. Det nærmeste en konkret definisjon han kom for når nøyaktig en overanstrengelse skjedde var i en fotnote: «the historical record suggests that if a particular nation is allocating *over the longterm* more than 10 percent (and in some cases – when it is structurally weak – more than 5 percent) of GNP to armaments, that is likely to limit its growth rate (Lundestad, 2000, s. 1)». Altså, hvis en stat over lang tid allokterer betydelige økonomiske statsressurser til militære og imperievedlikeholdende formål på bekostning av de velstandsskapende formål, vil nasjonalmakt svekkes og overanstrengelse eventuelt skje. Det hadde enorme virkninger på det sovjetiske samfunnet at så mye ble allokert til militæret. F.eks.

ble helsevesenet veldig dårlig, og dødsraten økte betydelig (Nye & Welch, s. 178, 2013). Jeg vil senere komme tilbake til hvor stor prosentandel av BNP Sovjetunionen brukte på militæret.

Likevel hevdet Kennedy at ingen av historiens etnisk mangfoldige storimperier trakk seg tilbake til sitt egne etniske territorium før de hadde blitt svekket eller beseiret i en stormaktskrig (Nye & Welch, 2013, s. 175). Feilaktig ressursallokering er altså ikke nok til å oppløse imperier. Ettersom Kennedys verk ble skrevet før Sovjetunionens fall, er det forståelig at han hevdet dette. Det er mange historiske caser hvor dette tilsynelatende stemte: Nazi-Tyskland ble redusert til et todelt Tyskland etter en verdenskrig. Krigsteateret på østfronten var utvilsomt mest skjebnesvangert for tyskerne (Nye & Welch, 2013, s. 157). I 1939 brukte Tyskland 17 % av sin BNP på militærkostnader, og landets økonomi kunne trygt kalles en krigsøkonomi. Til sammenligning brukte USA konstant gjennom hele 1930-tallet 1 % av sin BNP på militæret. (Ratner, 1970, s. 468). Også Napoleon begikk den samme tabben som Hitler da han invaderte Russland et århundre tidligere. Resultatet var det samme: et knusende nederlag som gjorde at franskmennene aldri kom på beina igjen. Invasjonen endte Frankrikes imperiale ambisjoner i Europa. (Greenspan, 2019). Osmanerne som lenge hadde slitt med etniske konflikter på Balkan, ble hardt rammet av første verdenskrig. Klimakset kom i den tyrkiske frigjøringskrigen (1919-1923), da tyrkiske nasjonalister kjempet for Tyrkias eksistens, og beseiret ententemaktene under ledelse av Mustafa Kemal Atatürk. Det osmanske riket falt, og tyrkerne ble redusert til sitt etniske territorium i den nye tyrkiske republikken (Gawrych, 1988, s. 318). Kennedy's synspunkt kunne stemme før fallet, men nå er det åpenbart at Sovjetunionen ikke var involvert i en stormaktskrig, selv om forberedelsene for det hadde for alvor foregått i flere tiår.

Den afghansk-sovjetiske krigen var riktignok betydelig mindre i skala enn en stormaktskrig, men den var likevel stor nok til å betydelig påvirke sovjetisk innenrikspolitik. Charles Tilly hevder at imperier faller grunnet store interne eller eksterne kriger (Reuveny & Prakash, 1999, s. 694). Dette mener han skjedde med blant annet det spanske imperiet og Østerrike-Ungarn. Når det kommer til Sovjetunionen skriver han at landet, mellom 1986 og 1992, undergikk en usedvanlig revolusjon som ikke samstemmer med mønsteret han kartla. Det sovjetiske riket var den eneste som gikk i oppløsning uten direkte innvirkning av krig. Det var som kjent internt krigsfravær i Sovjetunionen. Han skriver: «the costly stalemate in Afghanistan, itself a product of a hugely expensive Cold War with the United States, provided the closest equivalent to those earlier empire-ending wars» (Tilly, 1993, s. 231). Krigen i Afghanistan blir dermed den eneste formen for en indirekte væpnet konflikt Sovjetunionen var involvert i, og det ble selvsagt en del av oppløsningen. Likevel er krigen kanskje litt glemt og ansett som ubetydelig fordi den

ikke foregikk innad i unionen. Krieger som av de fleste tenkes å være imperieendende er muligens de som direkte rammer imperiers territorier, som f.eks. den tyrkiske frigjøringskrigen.

Det skal sies at ingen forskere og politikere kunne forutse det sovjetiske fallet. Det var noe de fleste ikke engang tenkte på. Kennedy får likevel kritikk for å ha overvurdert Sovjetunionens styrke og underspilt krisen som befant seg i unionen på 80-tallet. Han vektla og angivelig forutså heller nedgangen av USA. Det var riktignok flere ulike faktorer bak Sovjetunionens oppløsning, som f.eks. økonomiske, politiske, etniske og sosiale, men overanstrengelsehypotesen har muligens best forklaringskraft. Denne hypotesen forsøkte Kennedy å heller anvende på USA, uten å ane at det bare et par år senere ville den samstemme langt bedre med det uforventede sovjetiske fallet (Lundestad, 2000, s. 2).

Den røde armé i tvil

Sovjetunionen, spesielt under Stalin, hadde en hensynsløs sikkerhetspolitikk som fungerte på en «sikkerhet/kontroll gjennom territorium» prinsipp. Man skulle opprettholde territoriell integritet, og forsvare den kommunistiske ideologi gjennom å utøve sterk kontroll over ervervede territorier. Separatistiske bevegelser som arbeidet for løsrivelse fra unionen ble brutalt og kategorisk nedslått, uansett hva de materielle og menneskelige kostnadene måtte bli. Sikkerhetspolitiet NKVD ble brukt for å systematisk drepe, eller sende de som gjorde motstand til gulagene. Millioner av mennesker ble drept under utrenskningene (Heywood, 2012, s. 122-123). Hensiktsmessig blir militæret den statlige institusjonen som fungerer som et virkemiddel for å føre en slik hard sikkerhetspolitikk. Eksempler på revolusjonære opprør militæret har knust kan være Ungarn i 1956, og Øst-Tyskland i 1953 (Bischof, 2011, s. 61). Under unionens 69-årige eksistens var den røde armé en uvurderlig og uerstattelig kolonne.

Før Gorbatsjov kom til makten trodde alle sovjetiske ledere at hæren måtte brukes som et verktøy som holdt det etnisk svært mangfoldige landet sammen. Hæren var klart den sterkeste institusjonen, og den eneste som evnet å holde landets enorme territorium under kontroll. Den afghansk-sovjetiske krigen viste seg å være så vanskelig for russerne at det endret persepsjonen de hadde om militærets evner og effektivitet i å holde sammen landet. Hittil hadde militæret vært en slags lim som holdt alt sammen, men nå oppsto det tvil. Dette omtaler Reuveny og Prakash som persepsjonseffekter (Reuveny & Prakash, 1999, s. 698). Disse er effekter fra den afghansk-sovjetiske krigen som betydelig endret de sovjetiske ledernes tankegang og persepsjoner om ulike statsaffærer.

Ikke lenge etter Gorbatsjov kom til makten i 1985, uttrykte han et ønske om å løse det afghanske problemet. Han bestemte seg for å gi det sovjetiske militæret og den allierte afghanske regjeringen nøyaktig et år til å knuse mujahedin motstanden. Hvis ikke motstanden ble knust til en tilfredsstillende standard innen året, ville han ende krigen gjennom diplomatiske metoder. Å knuse motstanden viste seg å være svært vanskelig. Under det dyktige og taktiske lederskapet til Ahmad Shah Massoud, som sannsynligvis var den største geriljalederen, var mujahedin en svært slitsom og vanskelig fiende å ha. Disse «bandittene» (*basmachi*), som sovjetiske tjenestemenn kalte mujahedin, ble ikke klart slått selv etter to store offensiver. Gorbatsjov bestemte seg for at diplomati var mer hensiktsmessig (Cummins, 2011, s. 284, 288).

Det oppsto også spenning mellom Gorbatsjov-regimet og militæret fordi Gorbatsjov sine målsetninger om *perestrojka* og *glasnost* var uforenlige med militæret. Militæret representerte de fundamentalistiske sovjetiske verdiene, og var klart anti-*perestrojka* (Reuveny og Prakash, 1999, s. 701). Oversatt betyr *glasnost* «åpenhet», og *perestrojka* «restrukturering» (Knutsen, 1999, s. 256). Den røde armé sin dårlige prestasjon i Afghanistan kom som et sjokk for alle i det russiske samfunnet, fra soldater og politikere til lekfolk. De regelmessige militære tapene mot mujahedin i Afghanistan gagnet derfor klart Gorbatsjov-regimet i deres politiske kamp mot de konservative kreftene i den sovjetiske politikken, og det fremmet klart *perestrojka*s demilitariseringssak. For militæret var prestasjonen i Afghanistan en ydmykelse, uansett om det skulle bli en remis. Ydmykelsen ville vise at militæret hadde sviktet mot noen bønder og stammemenn i et ruralt og fattig lite land, selv om bøndene riktignok var formidabelt væpnet av CIA og trent av pakistanske ISI. Mer enn 80.000 mujahedinkrigere ble trent av ISI i løpet av 80-tallet (Qassem, 2009, s. 83-85). Dette var svært dårlig for den røde armé sitt omdømme.

Tap av omdømme for den en gang uovervinnelige røde armé skulle vise seg å være svært betydningsfullt. Fiaskoen i Afghanistan førte til at de ikke-russiske republikkene ble modigere enn de tidligere var. De ble oppfordret til å kreve uavhengighet, og nå fryktet de ikke lenger represalier fra Sovjetunionen (Reuveny & Prakash, 1999, s. 699). Hvis et lite og resursfattig Afghanistan kunne gi sovjeterne så store vanskeligheter i krigen, kunne de ikke-russiske republikkene trolig gjøre det samme tenktes det. Det er plausibelt at dersom de ikke-russiske republikkene skulle gå til krig mot Sovjetunionen for uavhengighet, kunne de motta en lignende støtte mujahedin hadde fått fra USA og de allierte. Det ville vært en reell mulighet til å destruere Sovjetunionen internt, og det kan tenkes at det ville vært en mulighet Vesten benyttet.

Da Ukraina erklærte uavhengighet i 1918, kom det et voldsomt svar fra Moskva. Det fant sted en tre år lang borgerkrig som førte så til at Ukraina annektert av Sovjetunionen. Ethvert motstandsforsøk fra de ikke-russiske republikkene endte historisk i et knusende nederlag for dem (Cicek, 2015, s. 128). Dette var i stor kontrast til da Ukraina og de andre republikkene en etter en erklærte uavhengighet på slutten av 80- og begynnelsen av 90-tallet, uten sovjetisk intervensjon.

Eduard Sjevardnadze var en svært viktig tjenestemann for Gorbatsjov-regimet og sto bak flere viktige utenrikspolitiske avgjørelser. I etterkant av krigen ga han noen uttalelser som uten tvil koblet perestrojkas målsetninger med tilbaketrekningen fra Afghanistan: «the deliverance of our country from the oppressive moral and material burden of involvement in the Afghan war is one of the biggest international achievements of perestroika. (Reuveny & Prakash, 1999, s. 699)». I et senere intervju sa han at det vanskeligste steget for reformene var å få gjennom avgjørelsen om å forlate Afghanistan (Reuveny & Prakash, 1999, s. 699). En gjennomgående del av systemforklaringer for Sovjetunionens fall i dag er nettopp glasnost og perestrojka prosessene iverksatt av Gorbatsjov etter at han kom til makten. Det er enighet om at disse prosessene var essensielle i å felle unionen. At Sjevardnadze omtaler tilbaketrekking fra krigen i Afghanistan som perestrojkas største oppnåelse forteller oss om betydningen av krigen. Det kobler også krigen opp mot disse reformene som ansees som viktig drivkrefter bak fallet.

Transformasjon av massemediene

Det er illustrerende også å se på den sovjetiske pressens dekning av konflikten, og den eventuelle omveltningen den fikk. Fram til 1986 ble krigen fremstilt som en slags humanitær og internasjonal plikt (Reuveny & Prakash, 1999, s. 697). Det ble oversett at det foregikk en storskala militærkonflikt i Afghanistan. Det ble meldt at sovjetiske styrker kun var der for humanitære formål på den afghanske regjeringens anmodning. Mediene handlet som en aktør for regjeringen og dets policyer, og gjorde ikke sin jobb ut ifra journalistiske verdier som å informere folket. Konfliktens alvorlighet og skala ble tonet ned svært mye, og man talte i stedet bare om «problemet rundt Afghanistan». Det har kommet frem at sensureringsmyndigheten forbød pressen å bruke ordet «krig» da man skulle tale om konflikten. Ikke før så sent som i 1984 ble det rapportert at russiske soldater ble drept i kampene. Før det brukte de sovjetiske mediene, etter regjeringens ordre, tiden heller til å ytre hatefull propaganda mot mujahedin. USA og Pakistan som var nøkkelallierte av mujahedin ble også sterkt kritisert av mediene (Sheikh, 1990, s. 78-79). Mediene undergikk altså en transformasjon under effekten av glasnost,

og ble gradvis mer uavhengige fra regjeringsmakten. En glasnost influert presse ble dermed først brukt til å dekke krigen i Afghanistan.

I realiteten var «problemet rundt Afghanistan» den største militære aksjonen den røde armé var involvert i siden andre verdenskrig (Cicek, 2015, s. 120). 1986 var et år som viste seg å være et vendepunkt for den offisielle fremstillingen av konflikten. Folket innså alvorligheten av krigen. I det hele bildet av krigen utfoldet seg, endret også folks persepsjon av hva som foregikk i Afghanistan. På kommunistpartiets kongress i 1986 omtalte Gorbatsjov krigen i Afghanistan som et «blødende sår», mens hans utenriksminister Sjevardnadze kalte det en «synd» (Reuveny & Prakash, 1999, s. 699). Med slike utsagn ble naturligvis ansvaret for invasjonen lagt på forgjengerregimet til Leonid Bresjnev og på militæret. Gorbatsjov-regimet distanserte seg fra den røde armé, og denne distansen og misnøyen imellom ville gradvis øke.

Reuveny og Prakash identifiserer fire faser de sovjetiske mediene gikk gjennom. I første fase (1979-1980) var mediene pålagt streng sensurering, og måtte fremstille krigen på en spesifikk måte. Det ble som nevnt meldt at det var den afghanske hæren som sto for de væpnede kampene, mens sovjetiske styrker kun var der for assistanse og tilretteleggelse. Sovjetiske soldater som ble drept i kampene ble returnert til Sovjetunionen i umarkerte kister. I andre fase (1981-1985) begynte mediene å rapportere om væpnede kamper som sovjetiske soldater for fullt deltok i. Nå ble det rapportert at det foregikk en storskala krig i Afghanistan. Mediene var fremdeles ikke kritiske til den offentlige militærpolicyen, men hadde begynt å formidle et dystert bilde av krigen. I tredje fase (1985-1989) var glasnost i stor grad implementert i mediene. En uavhengig, nøytral og kritisk presse var stort sett blitt til. Vi finner mange nyhetsrapporter, artikler og korrespondanser som åpent er kritiske til krigen i denne tidsperioden. Den siste fasen fra og med 1989 fant sted under tilbaketrekkingsfasen. I denne fasen kunne man tydelig se rapportering av uenighetene og mangel av konsensus mellom statsinstitusjonene. I flere intervjuer fra denne perioden beskylder generaler fra den røde armé regjeringen for å ha hastet til invasjon til tross for å ha blitt frarådet av militæret (Reuveny & Prakash, 1999, s. 705-706).

Krigen i Afghanistan hadde en voldsom effekt, og regjeringens narrativ om hva som foregikk kunne ikke lenger dekke over sannheten. Krigen i Afghanistan ga ideen om en regjeringsuavhengig og åpen presse en drivkraft. Samtidig fungerte konflikten som den store situasjonen pressen kunne gi en nøytral rapportering av. Mediene gikk dermed fra å være en propaganda virkemiddel for regjeringen til å bli en vakthund for befolkningens interesse.

Etnisk strid spres til den røde armé

Tatt i betraktning at russerne underla seg Øst-Europa og de sentralasiatiske republikkene med makt og tvang, kan man trygt si at forakt for russerne var utbredt i disse landene. Befolkningene bosatt i disse landene så på seg selv som uavhengige folkegrupper/nasjoner. Den røde armé var ingen frivillig hær. Militærtjenesten var vernepliktig, og soldatene kom fra de mange ulike etnisitetene som befant seg i unionen. Det hadde derfor foreligget potensiale for at det skulle oppstå en etnisk strid mellom de russiske og de ikke-russiske soldatene innad i militæret. Under krigen i Afghanistan oppsto det spenning, og dette var synligere enn det noen gang tidligere hadde vært. Patriotismen og påliteligheten til muslimske soldater rekruttert fra de sentralasiatiske republikkene ble tvilt på, fordi de viste ambivalens i å krige mot mujahedin. Generalene i hæren synes de var for myke og barmhjertige i deres håndtering av afghanske sivile, fordi de ikke vil krige mot sitt etniske slektskap i Afghanistan (Reuveny & Prakash, 1999, s. 700). I noen tilfeller ble denne spenningen til fullblåst væpnede kamper mellom de sentralasiatiske og de russiske soldatene. Et godt eksempel er en hendelse fra oktober 1985 som fant sted på en sovjetisk militærbase i Dasht-e-Abdan i nordre Afghanistan. Etter at en tadsjikisk soldat ble henrettet, angivelig for å ha solgt våpen til mujahedin, oppstod det mytteri. Det endte med at det brøt ut kamper mellom soldatene og at ammunisjonslageret eksploderte (Alexiev, 1988, s. 43). Så mange som 450 personer fra begge sider ble drept, og mange ble skadet. 500 militære kjøretøy ble helt eller delvis ødelagt. Hele basen ble ruinert. Noen ganger deserterte også de ikke-russiske soldatene grunnet rasisme og vold. Rasisme mot ikke-russiske soldater var generelt tøylesløs innad i bataljoner (Kamrany & Killian, 1992, s. 132). Slik så man demotiverte og utslitte soldater. Narkotikamisbruk steg, og noen soldater solgte krigsutstyr til mujahedin for mat, narkotika og elektroniske varer (Cicek, 2015, s. 126). Relasjoner soldater imellom er selvsagt viktig for moral og disiplin under krig, og denne etniske uroen bidro utvilsomt til å svekke enheten. Disse kranglene i den røde armé spilte ut i mujahedins favør.

Da disse døde, skadde og funksjonshemmede krigsveteranene begynte å vende hjem til de ikke-russiske republikkene, ble krigen svært upopulær. Motstand til verneplikt og anti-militær demonstrasjoner økte i de ikke-russiske republikkene. Legitimiteten av krigen ble utfordret og tvilt på. Man begynte å tenke på krigen som en russisk krig bekjempet av ikke-russiske soldater. Hvorfor skal sentralasiatiske soldater ofre sitt liv i Afghanistan for en russisk sak tenkte de (Reuveny & Prakash, 1999, s. 704). I Litauen, Latvia og Georgia nektet mange tjenestealdrede menn å la seg rekruttere av den røde armé i 1989, og det var demonstrasjoner utenfor militærbasene. Plakater som kalte Sovjetunionen okkupant og den røde armé okkupasjonshær

var å se flere steder. Disse krigsveteranene, som i dagligtale ble kalt *afghantsy*, spilte dermed en viktig rolle i å svartmale krigen (Cicek, 2015, s. 127).

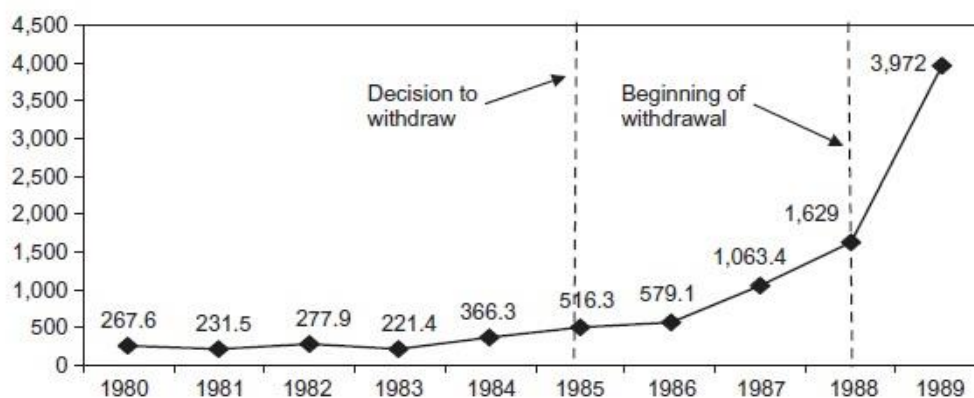
På midten av 80-tallet var det allerede omlag en million afghantsy i Sovjetunionen, og de hadde blitt en sosial gruppe i seg selv. De hadde egen misnøye med Moskva. Den kom blant annet av at Kremllederne nektet å anerkjenne afghantsy for å underspille sovjetisk involvering i Afghanistan. Også mediene ignorerte disse veteranene. De var arbeidsledige, og myndighetene tilrettela lite for å finne dem bolig og forsørge med medisinsk behandling. De følte seg forrådt, og mange av dem organiserte seg politisk mot kommunistpartiet. Ettersom afghantsy hadde direkte opplevd krigen, spilte de en viktig rolle i å diskreditere militærapparatet. Noen ble til og med medlemmer av ikke-russiske løsrivelsesbevegelser (Reuveny & Prakash, 1999, s. 703).

Sovjetunionens økonomiske overanstrengelse

Dersom vi følger overanstrengelseshypotesens BNP prinsipp i et sovjetisk perspektiv, kommer vi til noen interessante funn. På 1950 og 60-tallet fikk Sovjetunionen enorm økonomisk vekst. Muligens kan vi kalle det en høykonjunktur, innenfor planøkonomiens grenser selvsagt. Man var optimistisk om fremtiden, og Nikita Khrusjtsjov hevdet at Sovjetunionen ville overta USA i flere ulike felt, inkludert landbruk. I de to neste tiårene var det økonomisk nedgang, og da Gorbatsjov kom til makten var dette ved sitt høydepunkt. Det var alvorlig økonomisk stagnasjon i Sovjetunionen, og de allerede betydelige militære kostnadene hadde steget enda mer grunnet operasjonen i Afghanistan (Lundestad, 2000, s. 3). Dette var svært tungt for landets økonomi.

Det har vært svært utfordrende å få tilgang til konkrete tall bak Sovjetunionens krigsøkonomi, og en offentlig fremlegging av det sovjetiske forsvarsbudsjettet kom ikke før så sent som 1989. Budsjettsummen for militære formål lå da på 77,3 milliarder rubler. Sovjetiske tjenestemenn sa ofte at sovjetiske forsvarsutgifter utgjorde mindre enn 7-8 % av den totale nasjonalproduksjonen. Dette var selvsagt løgn. CIA var under den kalde krigen ansett som den ledende autoriteten til å riktig anslå hvor stor sovjetisk økonomi var, og hvor stor prosentandel av det ble viet til militæret. I følge CIA sine estimater ble 12-14 % av landets BNP viet til den røde armé på begynnelsen av 70-tallet. Dette økte til 15-17 % på 80-tallet, da krigen i Afghanistan var i full sving. Det må likevel sies at når vi nå ser tilbake til CIA sine anslag kan vi se en åpenbar tendens til å overvurdere den totale sovjetiske BNP og undervurdere 80-tallets økonomiske utfordringer i landet. I sine memoarer innrømmer den tidligere CIA direktøren, Robert Gates, nettopp dette. Muligens er det mest detaljerte studiet av dette gjennomført av Henry Rowen og Charles Wolf. De konkluderte at så mye som 25-30 % av statsbudsjettet gikk

til militære formål. Det som gjør deres studie mer troverdig er at den ikke kun inkluderer forsvarsbudsjett. Studiet inkluderer handelssubsidier, handelskreditt, militært-økonomisk bistand, hemmelige destabiliseringsoppdrag og fra og med 1979 kostnadene av krigen i Afghanistan (Lundestad, 2000, s. 3-4). Gorbatsjov hevder selv at militærkostnadene var så høye som 40 % av den totale BNP (Lundestad, 2000, s. 5). Til sammenligning brukte USA 9,5 % av sitt BNP på militæret i toppåret 1968 under Vietnamkrigen (Institute of Peace & Economics, 2011, s. 12). Det nøyaktige tallet er likevel veldig vanskelig å finne ut grunnet den ekstreme konfidensialiteten av statsaffærer i Sovjetunionen. Noe vi rimelig kan anta derimot er at tallet var høyere enn 5-10 % som fører til overanstrengelse.

Figur 1 Sovjetisk militærassistans under krigen i millioner av rubler (Minkov & Smolyneec, 2010, s. 603)

I figuren over ser vi sovjetisk militærstøtte til de afghanske regjeringsstyrkene i kampen mot mujahedin. Vi kan se at summene gradvis øker, og en betydelig økning skjer mellom 1986 og 1987. Det er forståelig ettersom amerikanerne sent i 1986 tok den betydelige avgjørelsen om å væpne mujahedin med det håndholdte infrarødt søkende luftvernsmissilet FIM-92 Stinger. Den hadde en enorm militæreffekt, og mujahedin kunne kontre den tidligere sovjetiske overlegenheten i luften (Kuperman, 1999, s. 219). Sovjetunionen måtte opptrappe støtten til de afghanske regjeringsstyrkene, og bruke mer penger på sine egne. Mange sovjetiske luftfartøyer ble skutt ned, og 1987 ble dermed et kostbart år for de sovjetiske styrkene og de afghanske regjeringsstyrkene. Vi ser også at tilbaketrekningen mellom 1988 og 1989 var veldig kostbart for Sovjetunionen. Med en vaklende økonomi på tiden var dette helt absurde summer for Sovjetunionen å bruke. Figuren inkluderer selvsagt ikke det Sovjetunionen direkte måtte bruke på sitt militær og operasjonene i Afghanistan, og det gir oss en indikasjon på hvor kostbar krigen var. Det var en enorm byrde for en allerede svak økonomi, og overanstrengelse fant sted.

Ifølge et dokument som ble offentliggjort av CIA i 2000, hevdes det at den totale summen for alle sovjetiske krigsrelaterte kostnader i Afghanistan mellom 1980 og 1986 omgjort til dollar ligger på 48 milliarder. Det tilsvarer omtrent 7 milliarder dollar årlig (CIA, 1987, s. 5). Vi kan i tillegg sikkert anta at året 1987, samt tilbaketrekningsfasen ble veldig dyrt for Sovjetunionen. Da vi adderer summene for alle krigskostnadene under sovjeternes tilstedeværelse i Afghanistan får vi et skyhøyt tall. Dette var sommer unionen desperat trengte innenriks, men som ble brent i Afghanistan. Det skal likevel presiseres at CIA er en sekundærkilde uansett hvor høy troverdighet de hadde angående sovjetiske statsaffærer under den kalde krigen. En kan dermed være noe tvilsom og kildekritisk.

Analyse og diskusjon

Hvis vi nå tenker tilbake på Edward Gibbons viktigste faktor for imperiers fall, interne uenigheter, er det flere elementer ved Sovjetunionen under krigen i Afghanistan som kan kategoriseres som det. Muligens den viktigste er avstanden og uenighetene som oppsto mellom Gorbatsjov-regimet og militæret. Gorbatsjov-regimet tok klart avstand fra invasjonsavgjørelsen, og satte ansvaret for det på militæret og Bresjnev-regimet. Militæret var anti-perestrojka, mens perestrojka var et av hjertesakene til Gorbatsjov-regimet. Det er naturlig at det oppsto spenning partene imellom ettersom et av perestrojkas overordnede mål var demilitarisering av det sovjetiske samfunn, og mindre fokus på og prioritering av militæret (Reuveny & Prakash, 1999, s. 701). Krigen i Afghanistan ble derfor et samlingspunkt mot den røde armé for regimet. Det at en stats regime og militær ikke er på samme bølgelengde er en snarvei til at nasjonal makt og konsensus svekkes. Dette spesielt for Sovjetunionen som historisk var bygd på en sterk allianse mellom regime og hær. Hæren var den første forsvareren av kommunismen, og regimet den som tolket og utøvet kommunismen.

Eventuelt skjedde det et sammenstøt mellom Gorbatsjov-regimet og de ekstreme elementene i kommunistpartiet og militæret, i form av det mislykkede statskuppforsøket i 1991. Disse Gorbatsjov motstanderne så på han som en svekling uten ryggrad, og var svært utilfreds med uavhengighetserklæringene til republikkene, samt reformene Gorbatsjov innførte. De krevde blant annet hans resignasjon. Men statskuppet var dårlig planlagt og gjennomført, og dermed mislyktes det (History, 2009).

Den etniske striden i hæren og tvil på hærens evne var også alvorlige innenlandske problemer som oppsto etter invasjonen av Afghanistan. Gibbon påpekte at den viktigste drivkraften bak vekst av imperial rikdom og makt er høy grad av sosial konsensus innad i riket (Knutsen, 1999,

s. 131). Det var dette Sovjetunionen mistet på grunn av krigen. Det var stabilitet i Sovjetunionen frem til krigen i Afghanistan, hvis ikke det alltid var konsensus i hele landets territorium. Denne stabiliteten kom nettopp fra frykten for Sovjetunionen og militæret i de ikke-russiske republikkene. Man visste at Sovjetunionen hadde evne og midler til å ødelegge enhver løsrivelsesbevegelse. I tillegg til at den sosiale konsensusen sank drastisk under krigen i Afghanistan, mistet også unionen stabiliteten den hadde historisk hatt gjennom frykt. Republikkene som hadde ønsket uavhengighet ble modigere og overbevist om at de kunne gå til kamp mot den røde armé skulle det trengs for uavhengigheten. Sovjetunionen satt i en veldig vanskelig situasjon fordi det nå var svært farlig å slå ned løsrivelsesbevegelser med makt, og undertrykke de ikke-russiske republikkene. Nå som de ikke-russiske republikkene var modigere kunne man muligens risikere en borgerkrig hvis man handlet hensynsløst og uten ettergivenhet. Man risikerte å skape flere Afghanistan-situasjoner, og denne gangen langt nærmere Moskva. Maktbruk var blitt for kostbart, og dette er selvsagt en grunn til persepsjonsendringen av den røde armés rolle og evne. Republikkene vitnet og ble overbevist om at man med krigsutholdenhet, geriljatakter og dyktig lederskap kunne krige mot sovjeterne.

Dessuten besto en stor del av den røde armé av soldater fra republikkene. Ofte var det også disse som tjenestegjorde i Afghanistan, og etter å ha returnert hjem utgjorde de en betydelig motstandsgruppe til krigen og kommunistpartiet. Veteranene hadde naturligvis utviklet en stor forakt for sovjeterne, bl.a. grunnet den rasistiske behandlingen de hadde blitt utsatt for i Afghanistan. Som nevnt tidligere i oppgaven var det ikke uvanlig for dem å bli med i separatistiske bevegelser etter å ha vendt hjem. Dessuten hadde de nå krigserfaring og var herdet av den røde armé. De hadde tilegnet sovjetisk militæropplæring og hadde kjennskap til militæret. Dette gjorde dem dyktig, og dersom det hadde utviklet en eskalert konflikt mellom Sovjetunionen og republikkene ville de ha vært en formidabel fiende for Sovjetunionen å ha.

Lundestad beskriver USAs enorme innflytelse over og relasjonen med Vest-Europa som et imperie gjennom invitasjon. USA var ikke avhengig av makt og tvang til å utøve kontroll slik Sovjetunionen var. Den amerikanske innflytelsen var også mer i samsvar med lokalbefolkningenes ønsker og vilje (Lundestad, 1986, s. 263). Selvsagt har ikke USA alltid opptrådt sånn, men Sovjetunionens spesielt omfattende bruk av tvang og makt skapte naturligvis alltid misnøye og forakt for dem. Dette var igjen en grobunn for den sterkt polariserende etnisitetsstriden mellom den russiske og den ikke-russiske befolkningen.

Medienes transformasjon var også en viktig prosess. Mediene gikk også gjennom glasnost, og fremstillingen av krigen i Afghanistan endret drastisk med årene i Sovjetunionen. Den gradvise

uavhengigheten mediene oppnådde på 80-tallet var essensiell ikke bare for å opplyse den russiske befolkningen om hva som foregikk i Afghanistan, men også om den økonomiske belastningen landet sto ovenfor. Man fikk en mye mer transparent politisk arena med pressefriheten som ble oppnådd, og det gagnet selvsagt ikke kommunistpartiets hardlinere. En allerede misfornøyd befolkning ble bevisstgjort udugeligheten til regimet, militæret og det kommunistiske systemet på ulike områder. Man fikk vite om de alvorlige krigsforbrytelsene begått mot sivile i Afghanistan av militæret, og det ødela imaget til den røde armé som den moralske beskytteren av de undertrykte (Reuveny & Prakash, 1999, s. 704). Med det ble krigen i Afghanistan blant de første situasjonene på dagsordenen man fikk se en selvstendig og objektiv pressefremstilling av i Sovjetunionen. Slik bidro bevisstgjøringen av problemene i Afghanistan til å forsterke den interne uroen og uenighetene i Sovjetunionen.

Det er mange sovjetiske investeringer før og spesielt under krigen som kan ansees som ressursløsning. Sovjetunionen brukte absurde summer på blant annet militærbistand og hemmelige destabiliseringskampanjer. Dette kan riktignok forstås ut i fra kaldkrigs konteksten og frykten for at amerikansk imperialisme skal overta verden, og etterlate Sovjetunionen som en ubetydelig makt. I tillegg kan ønsket om å kontrollere andre land og regimer ha stammet fra de verdensomspennende ambisjonene til den sovjetiske kommunismen. Likevel må det tenkes at å bruke slike summer på imperievedlikehold og i andre stater er ressursløsning. Dette selvsagt fordi det var enormt rom for forbedring innad i landet. Å holde en stats befolkning tilfredsstilt er svært viktig for den sosiale konsensusen, men siviles velferd ble prioritert lite sammenlignet med den aggressive forsvars- og utenrikspolitikken til Sovjetunionen.

Bruttonasjonalproduktet var skjevfordelt, og det i de imperievedlikeholdende og militære formålene sitt favør. Som nevnt er det svært omdiskutert hvor stor prosentandel av BNP som ble viet til disse formålene, men vi kan trygt anta at det var mer enn det burde ha vært. Under krigen ble kostnadene enda høyere, og Sovjetunionen ble tvunget til å konkurrere med Vestens bistand til mujahedin, noe det verken hadde evne eller kapasitet til. Dessuten var den etniske striden i den røde armé og andre innenlandske uenigheter så utbredt at befolkningen ikke lenger var i favør for krigen. Viktig var også valget av Gorbatsjov som ville ende krigen raskest mulig, og innføre reformer der militæret ikke lenger skulle prioriteres slik det hadde blitt.

Den afghansk-sovjetiske krigen samstemmer godt med nevnte teorier om hvordan store kriger kan ha en enorm effekt på innenrikspolitikken og kan føre til nedgangen av imperier. Mens krigen ikke var en stormaktskrig, var den utvilsomt stor nok til å påvirke sovjetisk innenrikspolitikken. Selv om det ikke var en stormaktskrig, var det den ene og siste krigen som til slutt reduserte

Sovjetunionen til sitt etnisk russiske territorium. For Kennedy var det som kjent overprioritering av militære/imperievedlikeholdende formål og en stormaktskrig som skulle til for å svekke imperier. Ettersom krigen i Afghanistan hadde enorm effekt på Sovjetunionen, kan det tenkes at den var tilstrekkelig til å svekke unionen. Det skal selvsagt klart presiseres at krigen i Afghanistan ikke utelukkende var det som felte Sovjetunionen, ettersom det var en kombinasjon av dype årsaker. Likevel synes jeg også at en rimelig kan hevde at avgjørelsen om å invadere Afghanistan var en militær overanstrengelse som belastet Sovjetunionens økonomi enormt. Problemene det brakte med seg har jeg gått gjennom i detalj.

Det er også interessant å undersøke motivasjonen bak avgjørelsen om invasjonen. En kan spørre seg selv om det verdt det. Utvilsomt var det en viktig kamp mot USA om å spre sin ideologi og få stater til å følge den, men for hvilken antatt gevinst trodde Sovjetunionen at det å gå så langt som å invadere Afghanistan var verdt det? Afghanistan er en liten, rural, fattig og landlåst stat uten noen kyst. Så en geostrategisk fordel av å kontrollere Afghanistan i seg selv oppnår man heller ikke. En kan derimot lettere influere og intervensere i Pakistan med militærbaser i Afghanistan. Pakistan var en USA-alliert under den kalde krigen, og Gwadar kysthavnen sør i landet kan gi politisk-strategiske og økonomiske fortrinn. Kysthavnens strategiske signifikans er velkjent ettersom den konvergerer tre av de viktigste handelsregionene i verden: Midtøsten, Sentral-Asia og Sør-Asia. Det er også et punkt en kan føre sjøkrig fra (Gul, 2017). Det kan dermed spekuleres i om territorier i Pakistan var russernes langsiktige mål.

Det var selvsagt en geopolitisk risiko å ha et opprørsk islamistisk Afghanistan grense til de asiatiske republikkene til Sovjetunionen, men man kan ikke unngå å tenke at den problemstillingen kunne blitt løst langt billigere og enklere. F.eks. kunne man ha streng og skjerpet grensekontroll der Afghanistan grenset til Sovjetunionen. Det var heller ikke et tap for Sovjetunionen og kommunismen hvis ikke Afghanistan hadde et marxistisk regime. Kontroll over Afghanistan var oppriktig sagt ubetydelig for kommunismen sak. Det var ikke slik at Sovjetunionen ville miste en regional stormakt i Afghanistan, slik USA mistet Iran til mullaene.

Avgjørelsen om å invadere Afghanistan var svært dårlig risikokalkulert. Afghanistan var en fullstendig ukjent terreng for sovjetiske soldater, og tradisjonell krigføring viste seg å være svært vanskelig å føre i det rurale og fjellrike landet. En kan si at Sovjetunionen var blendet av sin egen militære storslagenhet, slik Hitler kan sies å ha vært da han valgte å invadere Sovjetunionen. Man burde hatt lærdom fra USA-Vietnam scenarioet, og visst hvor fordervende effekt effektiv geriljakrigføring kan ha mot tradisjonelle militærstyrker. Sovjeterne væpnet og støttet tross alt Nord-Vietnam mot amerikanerne under Vietnamkrigen (Simha, 2015). Å tro at

USA ikke ville gjøre det samme i et lignende scenario var naivt. Invasjonen viste seg å være kontraproduktivt og utrettet verken krigsfravær eller stabilitet, ettersom en voldelig maktkamp om Afghanistan har foregått siden. I prosessen skapte Sovjetunionen for seg selv et problem som i utgangspunktet ikke var noe problem. Et slikt absurd kostelig problem kunne landet fint klart seg uten, for innenlandske økonomiske problemer hadde unionen nok av. Tatt i betraktning tilstanden av sovjetisk økonomi, ville selv en fullstendig nedslåing av mujahedin og opprettelse av et kommunistregime i Afghanistan i så fall vært en slags pyrrhosseier.

Konklusjon

Avgjørelsen om å intervensere i Afghanistan brakte med seg en rekke betydelige komplikasjoner for Sovjetunionen. En rekke innenlandske problemer oppsto som følge av krigen. Krigen i Afghanistan skapte uenighet og senket sosial konsensus i det sovjetiske politiske landskapet. Dette særlig etter Gorbatsjov-regimet kom til makten og uttrykte misnøye med krigen, og tok klart avstand fra invasjonsavgjørelsen. I tillegg kom den underliggende etnisitetsstriden mellom russere og ikke-russere til overflaten. Særlig synlig og problematisk ble dette problemet i militæret, som muligens var den viktigste statsinstitusjonen. Den røde armé var viktig fordi den holdt det enorme og etnisk mangfoldige territoriet til Sovjetunionen sammen. Det var limet som holdt motstridende etnisiteter samlet og under kontroll. Gjennom frykt og omfattende maktbruk selvsagt. De ydmykende militære tapene i Afghanistan endret persepsjonen man hadde om den røde armé sin evne og rolle. Militæret mistet imaget det hadde som uovervinnelig. De ikke-russiske republikkene fikk mot av dette og begynte å kreve uavhengighet.

Pengeallokeringen av den totale BNP var svært skjevfordelt, og militæret fikk en stor prosentandel av det. Dette kan på langsikt overanstrenge økonomien, og det kan se ut til at det var dette som skjedde med Sovjetunionen. Under krigen ble det brukt skyhøye summer med penger, og den allerede høye prosentandelen som gikk til militære formål økte med noen prosentpoeng. For en vakkende og rigid økonomi var denne krigen svært ødeleggende.

En kan dermed trygt hevde at krigen i Afghanistan var en medvirkende og viktig faktor for Sovjetunionens svekkelse og fall. Det kan helt sikkert argumenteres for at det var andre og viktigere årsaker, men det må også anerkjennes hvor fordervende effekt krigen hadde på Sovjetunionen i dets siste avtagende år. Likevel kan det virke som om krigen er litt glemt, og at dets påvirkning til en viss grad undervurderes. Man ser også sjeldent at krigen blir nevnt blant faktorer som bidro til å felle eller svekke Sovjetunionen. For meg har det under skrivingen av denne oppgaven vært en utfordring å finne litteratur som argumenterer for at krigen bidro til å

svekke Sovjetunionen. Jeg har grundig lett etter litteratur som argumenterer for et slikt perspektiv, men Reuveny og Prakash sin artikkel er det eneste relativt anerkjente verket som gjør det. Hva det sier oss er at Sovjetunionens fall er understudert fra dette perspektivet. Muligens fins det andre faktorer som har mer forklaringskraft for fallet, men det gjør ikke den afghansk-sovjetiske krigen til et mindre verdig studietema. Krigen fortjener et grundig innblikk.

Referanseliste

- Alexiev, A. (1988). *Inside the Soviet Army in Afghanistan* (Rapport: R-3627-A). Hentet fra: <https://www.rand.org/pubs/reports/R3627.html>
- Bischof, G. (2011). United States Responses to the Soviet Suppression of Rebellions in the German Democratic Republic, Hungary, and Czechoslovakia. *Diplomacy & Statecraft* (22)1, 61-80. <https://doi.org/10.1080/09592296.2011.549737>
- Central Intelligence Agency. (1987, offentliggjort 2000). *The Costs of Soviet Involvement in Afghanistan*. Hentet fra https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000499320.pdf
- Çiçek, A. (2015). The Quicksand of Afghanistan: The Impact of the Afghanistan War on the breakup of the Soviet Union. *International Journal of Russian Studies* 4(2). 115-134. http://www.ijors.net/issue4_2_2015/pdf/_www.ijors.net_issue4_2_2015_article_2_cicek.pdf
- Cohen, R. (22.04.1988). The Soviet's Vietnam. *The Washington Post*. Hentet fra https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/1988/04/22/the-soviets-vietnam/5e7fde43-6a0c-46fb-b678-dbb89bcb720b/?noredirect=on&utm_term=.73b1e1bfa3d2
- Cummins, J. (2011). *History's Greatest Wars: The Epic Conflicts that Shaped the Modern World*. Beverly: Fair Winds Press.
- Eide, E. & Skaufjord, T. (2014). *Afghanistan: Ingen fred å få*. Oslo: Pax.
- Feifer, G. (2009). *The Great Gamble: The Soviet War in Afghanistan*. New York: Harper Collins.
- Gawrych, G.W. (1988). Kemal Atatürk's politico-military strategy in the Turkish war of independence, 1919–1922: From Guerrilla warfare to the decisive battle, *Journal of Strategic Studies*, 11:3, 318-341. <https://doi.org/10.1080/01402398808437345>
- Giustozzi, A. (2000). *War, Politics and Society in Afghanistan: 1978-1992*. Washington D.C.: Georgetown University Press.
- Gul, A. (24.10.2017). China Turning Pakistan Port Into Regional Giant. *Voice of America*. Hentet fra <https://www.voanews.com/a/pakistan-china-gwadar-port/4084175.html>

- Greenspan, J. (22.06.2012). Why Napoleon's Invasion of Russia Was the Beginning of the End. *History*. Hentet fra <https://www.history.com/news/napoleons-disastrous-invasion-of-russia-200-years-ago>
- Heywood, A. (2012). *Political Ideologies: An Introduction* (5. utgave). London: Palgrave Macmillan.
- History. (13.12.2009). *Coup attempt against Gorbachev begins*. Hentet fra: <https://www.history.com/this-day-in-history/coup-attempt-against-gorbachev-begins>
- Institute for Economics & Peace. (2012). *Economic Consequences of War on the US Economy*. Hentet fra http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/06/The-Economic-Consequences-of-War-on-US-Economy_0.pdf
- Kamrany, N. M. & Killian, D. T. (1992). Effects of Afghanistan War on Soviet Society and Policy. *International Journal of Social Economics*, 19(7), 129-151. <https://doi.org/10.1108/EUM00000000000492>
- Knutsen, T. (1999). *The Rise and Fall of World Orders*. Manchester: Manchester University Press.
- Kuperman, A. (1999). The Stinger Missile and U.S. Intervention in Afghanistan. *Political Science Quarterly*, 114(2), 219-263. <https://doi.org/10.2307/2657738>
- Lundestad, G. (1986). Empire by Invitation? The United States and Western Europe, 1945-1952. *Journal of Peace Research*, 23(3), 263-277. <https://doi.org/10.1177/002234338602300305>
- Lundestad, G. (2000) 'Imperial Overstretch', Mikhail Gorbachev, and the End of the Cold War. *Cold War History*, 1:1, 1-20. <https://doi.org/10.1080/713999912>
- Minkov, A. & Smolyneec, G. (2010). 4-D Soviet Style: Defense, Development, Diplomacy, and Disengagement in Afghanistan During the Soviet Period. Part III: Economic Development. *The Journal of Slavic Military Studies*, 23(4), 597-616. <https://doi.org/10.1080/13518046.2010.525483>
- Nye Jr., J.S & Welch, D.A. (2013). *Understanding Global Conflict & Cooperation: Intro to Theory & History* (9. utgave). Boston: Pearson Education Ltd.
- Qassem, A. (2009). *Afghanistan's Political Stability: A Dream Unrealised*. Farnham: Ashgate Publishing Ltd.
- Ratner, S. (1970). An Inquiry into the Nazi War Economy. *Comparative Studies in Society and History*, 12(4), 466-472. <http://www.jstor.org/stable/178120>
- Reuveny, R. & Prakash, A. (1999). The Afghanistan war and the breakdown of the Soviet Union. *Review of International Studies*, 25(4), 693-708. <https://doi.org/10.1017/S0260210599006932>

Sheikh, A. (1990). Not the Whole Truth: Soviet and Western Media Coverage of the Afghan Conflict. *Conflict Quarterly Fall 1990*: 73–92.

Simha, R.K. (30.04.2015). Vietnam War: The critical role of Russian weapons. *Russia Beyond*. Hentet fra https://www.rbth.com/blogs/2015/04/30/vietnam_war_the_critical_role_of_russian_weapons_42917

Tanner, S. (2009). *Afghanistan: A Military History from Alexander the Great to the War against the Taliban* (revidert utgave). Cambridge: Da Capo Press.

Tilly, C. (1993). *European Revolutions, 1492-1992*. Oxford: Blackwell Publishers.